

Έτσι, το αποτέλεσμα από τη συνέντευξη (και τη βαθμολογική κλίμακα) «Είμαι πολύ ευχαριστημένος με το Χ» είναι ταυτόχρονα μία κατασκευασμένη αναπαράσταση, αλλά και μία ιδεολογικά φορτισμένη προ-αναπαράσταση (που και στο παραμικρό μουρμούρισμα του συνεντευξιαζόμενου μπορεί να εμπεριέχονται πληροφορίες που δίνουν κατεύθυνση στην ανάλυση και την ερμηνεία).

4. Οι ποσοτικές και ποιοτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις στη διαδικασία της έρευνας των Κοινωνικών Επιστημών: Μία σύγκριση

Στον πίνακα 1 γίνεται μία σύγκριση των ποσοτικών και ποιοτικών μεθοδολογικών προσεγγίσεων όσον αφορά στην εφαρμογή τους στη διαδικασία της κοινωνικής έρευνας. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται τα τέσσερα βασικά στάδια μιας εμπειρικής έρευνας: από τον ερευνητικό σχεδιασμό και τη συλλογή των δεδομένων μέχρι την ανάλυσή τους και την παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας. Από τη σύγκριση των δύο ερευνητικών αυτών προσεγγίσεων (ποσοτική ή ποιοτική) διαπιστώνουμε ότι ο τρόπος σκέψης και πρακτικής της κάθε προσέγγισης επηρεάζει όλες τις ερευνητικές φάσεις.

Πίνακας 1.

Σύγκριση μεταξύ της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες

Βασικά στάδια της έρευνας	Ποσοτική έρευνα	Ποιοτική έρευνα
1. Ερευνητικός σχεδιασμός		
1.1. Ποια είναι η σχέση μεταξύ της θεωρίας και της έρευνας;	Η σχέση μεταξύ της θεωρίας και της έρευνας είναι αυστηρά δομημένη. Οι φάσεις της έρευνας έχουν μία γραμμική, λογική αλληλουχία. Η θεωρία (από την οποία πηγάζουν και οι ερευνητικές υποθέσεις) προηγείται της έρευνας (απαγωγή).	Η σχέση μεταξύ της θεωρίας και της έρευνας είναι ανοικτή, αλληλεπιδραστική. Δεν υπάρχει μεταξύ τους ένας διακριτός διαχωρισμός. Οι ερευνητικές υποθέσεις κατασκευάζονται καθώς προχωρά η έρευνα και η θεωρία αναδύεται από τα ερευνητικά δεδομένα.
1.2. Τι ρόλο παίζει η βιβλιογραφία;	Η βιβλιογραφία παίζει συνήθως θεμελιώδη ρόλο στον προσδιορισμό της θεωρίας και των ερευνητικών υποθέσεων.	Η βιβλιογραφία έχει συνήθως βοηθητικό, επικουρικό ρόλο. Ο ερευνητής συχνά σκόπιμα αποφεύγει να ασχοληθεί από την αρχή με τη βιβλιογραφία και τις θεωρίες του θέματος για να είναι πιο ανοικτός στην κατανόηση της προοπτικής των υποκειμένων της έρευνας.

Βασικά στάδια της έρευνας	Ποσοτική έρευνα	Ποιοτική έρευνα
1.3. Ποια είναι η φύση των εννοιών;	Οι έννοιες που είναι συστατικά στοιχεία της θεωρίας, χρειάζονται οπωσδήποτε λειτουργικό προσδιορισμό (operationalization), δηλαδή τον μετασχηματισμό τους σε εμπειρικά παρατηρήσιμες μεταβλητές πριν ακόμη ξεκινήσει η έρευνα.	Οι έννοιες είναι προσανατολιστικές, ανοικτές, υπό κατασκευή. Οι έννοιες λειτουργούν ως ευαισθητοποιούσες έννοιες (Blumer, 1969): καθοδηγητικές έννοιες που η εμπειρική και θεωρητική τους διασάφηση και συγκριμενοποίηση γίνεται κατά τη διάρκεια της έρευνας.
1.4. Ποια σχέση έχει ο ερευνητής με το αντικείμενο της έρευνας και το περιβάλλον;	Η σχέση του ερευνητή με το αντικείμενο της έρευνας και το περιβάλλον είναι χειριστική, εργαλειακή και παρεμβατική. Ο ερευνητής χειρίζεται και ελέγχει τις μεταβλητές του περιβάλλοντος που επιδιώκει να μετρήσει και γι' αυτό οδηγείται συνήθως στην κατασκευή τεχνητών καταστάσεων (π.χ., χωρισμός των υποκειμένων σε πειραματική ομάδα και ομάδα ελέγχου στη βάση αφαιρετικών, μη φυσικών κριτηρίων), κάνοντας χρήση της πειραματικής μεθόδου.	Η σχέση του ερευνητή με το αντικείμενο της έρευνας και το περιβάλλον είναι νατουραλιστική (το αντικείμενο μελετάται στο φυσικό του πλαίσιο), που σημαίνει ότι ο ερευνητής αποφεύγει κάθε μορφή χειρισμού, εργαλειοποίησης ερεθισμού, παρεμβολής ή διατάραξής του (π.χ. συμμετοχική παρατήρηση).
1.5. Πώς ο ερευνητής αντιμετωπίζει την υποκειμενική ανταπόκριση (επενέργεια, απαντητικότητα) και αναστοχασμό των υποκειμένων της έρευνας;	Ο ερευνητής αδιαφορεί για το γεγονός ότι υπάρχει από την πλευρά των υποκειμένων υποκειμενική ανταπόκριση (επενέργεια, απαντητικότητα) και αναστοχασμός. Τείνει να προσεγγίζει τα υποκείμενα της έρευνας σαν να ήταν αντικείμενα, όπως κάνουν οι ερευνητές των φυσικών επιστημών.	Ο ερευνητής θεωρεί δεδομένη την υποκειμενική ανταπόκριση (επενέργεια, απαντητικότητα) και τον αναστοχασμό των υποκειμένων και προσπαθεί να τα λάβει υπόψη ως αναπόσπαστο μέρος της ερευνητικής διαδικασίας.
1.6. Τι είδους ψυχολογική-πολιτισμική αλληλεπίδραση υπάρχει μεταξύ του ερευνητή και των υποκειμένων της έρευνας;	Η ψυχολογική-πολιτισμική σχέση μεταξύ του ερευνητή και των υποκειμένων της έρευνας είναι ουδέτερη, αδιάφορη, αποστασιοποιη-	Η ψυχολογική-πολιτισμική σχέση μεταξύ του ερευνητή και των υποκειμένων της έρευνας είναι διαπροσωπική, ενσυναίσθηματική. Ο

Βασικά στάδια της έρευνας	Ποσοτική έρευνα	Ποιοτική έρευνα
	μένη, καθαρά επαγγελματική. Ο ερευνητής θα πρέπει να μελετήσει την πραγματικότητα ανεξάρτητα από τις δικές του προοπτικές, εμπειρίες, αξίες και πολιτισμό.	ερευνητής εμπλέκεται στην υποκειμενική πραγματικότητα των υποκειμένων με στόχο τη βαθύτερη κατανόηση της προοπτικής τους, την κατανόηση της κοινωνικής-πολιτισμικής πραγματικότητας μέσα από τα δικά τους μάτια.
1.7. Τι είδους φυσική, σωματική αλληλεπίδραση υπάρχει μεταξύ του ερευνητή και των υποκειμένων της έρευνας;	Η φυσική αλληλεπίδραση μεταξύ του ερευνητή και των υποκειμένων της έρευνας δεν θεωρείται απαραίτητη. Ο ερευνητής δεν χρειάζεται να γνωρίζει τα υποκείμενα και να έχει επαφή μαζί τους (στη συμπλήρωση, για παράδειγμα, ενός ερωτηματολογίου ή στη διεξαγωγή ενός εργαστηριακού πειράματος).	Η αλληλεπίδραση μεταξύ του ερευνητή και των υποκειμένων της έρευνας βασίζεται στην εγγύτητα, στη στενή επαφή (π.χ., συμμετοχική παρατήρηση), η οποία θεωρείται απαραίτητη για τη βαθύτερη κατανόηση των προοπτικών τους.
1.8. Τι ρόλο παίζουν τα υποκείμενα της έρευνας;	Τα υποκείμενα της έρευνας είναι παθητικά και αντιμετωπίζονται σαν να είναι αντικείμενα. Ο ερευνητής επιδιώκει να μειώσει στο ελάχιστο την αλληλεπίδρασή του με αυτά, παραμένοντας μόνο στον ρόλο του παρατηρητή και καταγραφέα της συμπεριφοράς τους.	Τα υποκείμενα της έρευνας είναι ενεργητικά και η άμεση, δημιουργική τους συμμετοχή στη διαδικασία της έρευνας, θεωρείται δεδομένη.
2. Συλλογή των δεδομένων		
2.1. Πώς είναι ο ερευνητικός σχεδιασμός όσον αφορά στον χώρο, στον χρόνο και στη διαδικασία της έρευνας;	Ο ερευνητικός σχεδιασμός είναι εκ των προτέρων πλήρως οργανωμένος, αυστηρά δομημένος και κλειστός.	Ο ερευνητικός σχεδιασμός είναι μη δομημένος, ανοικτός και κατασκευάζεται κατά τη διάρκεια της έρευνας, προσαρμόζομενος συνεχώς στα νέα, απροσδόκητα δεδομένα.
2.2. Τι ρόλο παίζει η αντιπροσωπευτικότητα;	Προκειμένου να είναι τα ερευνητικά αποτελέσματα γενικεύσιμα, ο ερευνητής	Στην ποιοτική έρευνα οι ερευνητές δεν ενδιαφέρονται για τη στατιστική αντι-

Βασικά στάδια της έρευνας	Ποσοτική έρευνα	Ποιοτική έρευνα
	μεριμνά εκ των προτέρων ώστε το δείγμα της έρευνάς του να είναι στατιστικά αντιπροσωπευτικό.	προσωπευτικότητα του δείγματος. Η προσοχή τους εστιάζεται στη μελέτη περιπτώσεων και στη βαθύτερη κατανόηση της προοπτικής μικρού δείγματος υποκειμένων.
2.3. Ποια είναι η φύση των εργαλείων καταγραφής;	Τα εργαλεία της έρευνας είναι τυποποιημένα ή κανονικοποιημένα για όλα τα υποκείμενα (π.χ., τα ερωτηματολόγια) ή τίθενται να γίνονται χρήση ομοιόμορφα (π.χ., γίνεται χρήση καθορισμένων εκ των προτέρων κωδικοποιημένων οδύγων στην περίπτωση των ανοικτών ερωτήσεων ή των πληροφοριών που συλλέγονται από διάφορες πηγές).	Τα εργαλεία της έρευνας ποικίλλουν ανάλογα με τα υποκείμενα. Η ετερογένεια των πληροφοριών, η εξατομικευμένη εκδήλωσή τους είναι ουσιαστικό στοιχείο αυτού του τύπου έρευνας.
2.4. Ποια είναι η φύση των ερευνητικών δεδομένων;	Τα δεδομένα της έρευνας είναι ή προσδοκείται να είναι αξιόπιστα, ακριβή, αυστηρά και μονοφωνικά, με λίγα λόγια «σκληρά». Θα πρέπει, με άλλα λόγια, να είναι αντικειμενικά (δεν θα πρέπει να εξαρτώνται από τις υποκειμενικές ερμηνείες των ερευνητών – με την έννοια ότι δύο ερευνητές που εφαρμόζουν τις ίδιες τεχνικές θα πρέπει να έχουν τα ίδια αποτελέσματα-, ούτε από την εκφραστική υποκειμενικότητα των υποκειμένων της έρευνας – με την έννοια ότι δύο άτομα με τις ίδιες καταστάσεις θα πρέπει να δίνουν παρόμοια αποτελέσματα) και τυποποιημένα (standardized), με την έννοια ότι τα δεδομένα που	Η ουσία της έρευνας δεν συνίσταται εδώ στην αντικειμενικότητα και τυποποίηση (standardization) των δεδομένων. Το σημαντικότερο είναι ο πλούτος και το βάθος τους, οι επιμέρους προοπτικές των υποκειμένων, η ιδιαιτερότητα και μοναδικότητά τους. Τα δεδομένα εδώ βασίζονται σε «πυκνές περιγραφές» και γι' αυτό θεωρούνται, σε αντίθεση με τα «σκληρά» δεδομένα των ποσοτικών προσεγγίσεων, ως «μαλακά».

Βασικά στάδια της έρευνας	Ποσοτική έρευνα	Ποιοτική έρευνα
	καταγράφει από διάφορα υποκείμενα (ακόμη και από διαφορετικούς ερευνητές) πρέπει να μπορούν να συγκριθούν.	Η ουσία της έρευνας δεν συνίσταται εδώ στην αντικειμενικότητα και τυποποίηση (standardization) των δεδομένων. Το σημαντικότερο είναι ο πλούτος και το βάθος τους, οι επιμέρους προοπτικές των υποκειμένων, η ιδιαιτερότητα και μοναδικότητά τους. Τα δεδομένα εδώ βασίζονται σε «πυκνές περιγραφές» και γι' αυτό θεωρούνται, σε αντίθεση με τα «σκληρά» δεδομένα των ποσοτικών προσεγγίσεων, ως «μαλακά».
3. Ανάλυση των δεδομένων		
3.1. Ποιο είναι το αντικείμενο της ανάλυσης;	Το αντικείμενο της ανάλυσης είναι απρόσωπο και φυσιοκρατικό και αφορά στην ανάλυση των μεταβλητών [τον μέσο όρο των μεταβλητών, τα ποσοστά τους και τις αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ τους (π.χ., συντελεστές συνάφειας)].	Το αντικείμενο της ανάλυσης είναι το άτομο συνολικά, η ανάλυση της σύνθετης συμπεριφοράς και των προοπτικών του και όχι ένας μικρός αριθμός μεταβλητών – γι' αυτό και η ανάλυση δεν μπορεί να είναι απρόσωπη. Θεωρείται ότι τα ανθρώπινα όντα δεν μπορούν να διασπαστούν σε ένα σύνολο διακριτών και ξεχωριστών μεταβλητών και γι' αυτό η ανάλυση της συμπεριφοράς τους θα πρέπει, αν θέλουμε να είναι έγκυρη, να έχει ένα ολιστικό χαρακτήρα. Οι σύνθετες αλληλεξαρτήσεις ή συζεύξεις ανάμεσα στα διάφορα μέρη ή πυκνές και διαστάσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς δεν μπορούν να αναχθούν στις σχέσεις μεταξύ μερικών μεταβλητών και η σύγκριση των υποκειμένων μέσα από τη χρήση της λογικής των μεταβλη-

Βασικά στάδια της έρευνας	Ποσοτική έρευνα	Ποιοτική έρευνα
		των διαστρεβλώνει τη φύση των κοινωνικών φαινομένων και των ίδιων των υποκειμένων ως δρώντων προσώπων.
3.2. Ποιος είναι ο στόχος της ανάλυσης;	Ο στόχος της ανάλυσης είναι η μελέτη των σχέσεων συνάφειας μεταξύ των ανεξάρτητων και εξαρτημένων μεταβλητών. Με άλλα λόγια, ο στόχος είναι να εξηγήσει τη διακύμανση (variance) των εξαρτημένων μεταβλητών με βάση τις μεταβολές που παρατηρούνται στις ανεξάρτητες μεταβλητές. Δηλαδή, τον προσδιορισμό των αιτιών των μεταβολών που υφίστανται οι εξαρτημένες μεταβλητές υπό την επίδραση των ανεξάρτητων μεταβλητών: οι παράγοντες που «εξηγούν» γιατί κάποια υποκείμενα συμπεριφέρονται με τον άλφα τρόπο και κάποια άλλα όχι (για παράδειγμα, αν όλα τα υποκείμενα της έρευνας με παραβατική συμπεριφορά διαπιστώνεται ότι έχουν βίαιους πατέρες, ενώ όλα τα υποκείμενα που δεν παρουσιάζουν παραβατική συμπεριφορά έχουν μη βίαιους πατέρες, τότε βρήκαμε μία «στατιστική εξήγηση» για τη διακύμανση της μεταβλητής «παραβατικότητα»: έτσι λέμε ότι βρήκαμε την «αίτια» της μεταβλητής «παραβατικότητας»).	Ο στόχος της ανάλυσης είναι η κατανόηση των υποκειμένων, των επιμέρους τους προοπτικών μαζί με το πλαίσιο που αυτές λειτουργούν.
3.3. Ποια είναι η σχέση της	Η γλώσσα των Μαθηματι-	Τα Μαθηματικά και οι στα-

Βασικά στάδια της έρευνας	Ποσοτική έρευνα	Ποιοτική έρευνα
ανάλυση με τα Μαθηματικά και τη Στατιστική;	κών και της Στατιστικής μαζί με τη χρήση των νέων υπολογιστικών τεχνολογιών της πληροφορίας και επικοινωνίας θεωρούνται εδώ ως τα κατ' εξοχήν εργαλεία της επιστήμης. Γι' αυτό, η επιστημονική προσέγγιση συνίσταται στον λειτουργικό προσδιορισμό (operationalization) των εννοιών με όρους που μπορούν να οδηγήσουν σε μετρήσιμα δεδομένα, τα οποία με τη χρήση των Μαθηματικών και της Στατιστικής (υπολογιστικών προγραμμάτων) μπορούν να γενικευτούν στον γενικό πληθυσμό και να αναπαρασταθούν σε πίνακες, γραφικές παραστάσεις κ.ά.	τιστικές τεχνικές δεν θεωρούνται εδώ αναγκαίες. Αντίθετα, θεωρούνται επιζήμιες λόγω του αναγωγιστικού, formalιστικού και αφαιρετικού τους χαρακτήρα. Η χρήση των νέων τεχνολογιών της πληροφορίας και επικοινωνίας περιορίζεται κυρίως στην οργάνωση των εμπειρικών δεδομένων.
4. Παραγωγή των αποτελεσμάτων		
4.1. Πώς παρουσιάζονται τα δεδομένα;	Τα δεδομένα παρουσιάζονται σε πίνακες (οι σχέσεις μεταξύ μεταβλητών), σε γραφικές παραστάσεις, ιστογράμματα κ.λπ.	Τα δεδομένα που προκύπτουν από συνεντεύξεις, αφηγήσεις και παρατηρήσεις των υποκειμένων (αφηγηματική προοπτική) παρουσιάζονται με διάφορους περιγραφικούς τρόπους.
4.2. Τι είδους γενικεύσεις υπάρχουν;	Αντικείμενο της έρευνας δεν είναι απλά να περιγράψει κανείς ποσοτικά τις διαφορές πτυχές μιας πραγματικότητας, αλλά η συστηματοποίησή της, προκειμένου να φθάσει σε εννοιολογικές και συνθέσεις ανώτερου επιπέδου (σε αριθμητικούς δείκτες, όπως οι συντελεστές συνάφειας, σε δίκτυα σχέσεων αιτίου-αποτε-	Αντικείμενο της έρευνας δεν είναι απλά να περιγράψει κανείς ποιοτικά τις διαφορές πτυχές μιας πραγματικότητας, αλλά η συστηματοποίησή της, προκειμένου να φθάσει σε εννοιολογικές και συνθέσεις ανώτερου επιπέδου (π.χ., σε ιδεώδεις τύπους), σε ποιοτικές γενικεύσεις (να φθάσει σε αυτό που κάποιοι ονομά-

Βασικά στάδια της έρευνας	Ποσοτική έρευνα	Ποιοτική έρευνα
	λέσματος ανάμεσα στις μεταβλητές), σε ποσοτικές γενικεύσεις και νόμους (να φθάσει σε αυτό που λέγεται εξήγηση). Οι γενικεύσεις εδώ σχετίζονται με συντελεστές συνάφειας (σχέσεις ανάμεσα στις μεταβλητές) και με αιτιοκρατικά μοντέλα και νόμους (επικρατεί η λογική του αιτίου-αποτελέσματος). Μόνο με αυτό τον τρόπο η έρευνα μπορεί να συνδεθεί με τη θεωρία, που είναι μία μορφή συνθετικής ορθολογικής αφαίρεσης της πραγματικότητας.	ζουν ερμηνεία) (βλ. Hammersley & Atkinson, 1983· Lofland, 1971· Spradley, 1980). Οι γενικεύσεις εδώ σχετίζονται με την ανεύρεση σχέσεων ανάμεσα στις διάφορες περιπτώσεις, με την ταξινόμησή τους, τη δημιουργία τυπολογιών και ιδεωδών τύπων. Επικρατεί η λογική της ανάλυσης περιεχομένου, της κατηγοριοποίησης και της ταξινόμησης. Μόνο με αυτό τον τρόπο η έρευνα μπορεί να συνδεθεί με τη θεωρία, που είναι μία μορφή συνθετικής ορθολογικής αφαίρεσης της πραγματικότητας.
4.3. Ποιος είναι ο στόχος των αποτελεσμάτων;	Ο στόχος των αποτελεσμάτων της έρευνας είναι η γενίκευση, η ανεύρεση νόμων.	Ο στόχος των αποτελεσμάτων της έρευνας είναι η εμφάνιση σε ένα μικρό αριθμό περιπτώσεων, αποκαλύπτοντας την ιδιαιτερότητα και εστίαση στο ιδιαίτερο και ανεπανάληπτο.

5. Μύθοι για τις σχέσεις μεταξύ των ποιοτικών και των ποσοτικών προσεγγίσεων
 Στη συνέχεια, διευρύνοντας τους προβληματισμούς της Jeanne Marecek (2003: 49-67) όσον αφορά στους μύθους για τις σχέσεις μεταξύ των ποιοτικών και των ποσοτικών μεθόδων έρευνας, εξετάζουμε τις ακόλουθες θέσεις:

1. Η ποιοτική μεθοδολογία και η ποσοτική μεθοδολογία είναι δύο διαφορετικές μεταξύ τους προσεγγίσεις. Σε σχέση με τα προαναφερόμενα ερωτήματα, μερικοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι στις ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις, στο θετικιστικό και στο ερμηνευτικό «παράδειγμα», εκφράζονται δύο διαφορετικές μεταξύ τους προοπτικές. Η θέση αυτή κατανοείται με διάφορους τρόπους. Μερικοί κατανοούν τις δύο προσεγγίσεις ως δύο επιστημολογικά ασύμβατες μεταξύ τους προοπτικές, καθώς βασίζονται σε θεμελιωδώς διαφορετικές, αντίθετες φιλοσοφικές παραδοχές. Οι υποστηρικτές της μιας ή της άλλης προσέγγισης υποστηρίζουν ότι το δίκιο είναι με το μέρος τους και ότι η άλλη πλευρά είναι εντελώς λάθος: σύμφωνα με τους υποστηρικτές της ποσοτικής προ-

σέγγισης, οι ερευνητές που ακολουθούν ποιοτικές προσεγγίσεις δεν έχουν καμία σχέση με την επιστήμη. Οι υποστηρικτές των ποιοτικών προσεγγίσεων από την άλλη, θεωρούν ότι οι κοινωνικοί επιστήμονες που ακολουθούν το φυσιοκρατικό «παράδειγμα» των φυσικών επιστημών δεν έχουν τον σωστό τρόπο για να συλλάβουν την ουσία της κοινωνικής πραγματικότητας. Άλλοι πάλι κατανοούν τις δύο προσεγγίσεις ως δύο συμπληρωματικές μεταξύ τους προοπτικές. Η συμπληρωματικότητα αυτή κατανοείται με δύο τρόπους. Σε αντιστοιχία με τον πρώτο τρόπο, οι ποιοτικές προσεγγίσεις θεωρούνται ότι έχουν απλώς έναν επικουρικό ρόλο σε σχέση με τις ποσοτικές προσεγγίσεις. Σε αντιστοιχία με τον δεύτερο τρόπο, οι ποσοτικές και ποιοτικές μέθοδοι είναι απλά δύο διαφορετικές τεχνικές εκφράσεις που εξυπηρετούν τους ίδιους ερευνητικούς σκοπούς και την ίδια ουσιαστικά οπτική του κοινωνικού κόσμου. Σύμφωνα με τους Bryman και Burgess, για παράδειγμα, «η διάκριση μεταξύ της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας είναι στην ουσία ένα τεχνικό ζήτημα καθώς η επιλογή μεταξύ τους έχει να κάνει με την καταλληλότητά τους για την απάντηση συγκεκριμένων ερευνητικών ερωτημάτων [...] (που δεν διαφέρουν από άλλες τεχνικές επιλογές) όπως όταν ταιριάζει να κάνεις χρήση ενός ταχυδρομικού ερωτηματολογίου ή να κατασκευάσεις ένα στρωματοποιημένο τυχαίο δείγμα» (Bryman & Burgess, 1988: 109). Παρόμοια οι King, Keohane και Verba (1994) υποστηρίζουν ότι «η ίδια υποβόσκουσα λογική παρέχει το πλαίσιο για την κάθε ερευνητική προσέγγιση [...], οι διαφορές μεταξύ των ποσοτικών και ποιοτικών παραδόσεων είναι μόνο στυλιστικές και μεθοδολογικές και ουσιαστικά δεν είναι σημαντικές» (Bryman, 1994: 3-4). Όπως βλέπουμε επομένως, η πρόταση πολλών ερευνητών να γίνεται συνδυασμός των ποσοτικών και ποιοτικών προσεγγίσεων σε μία έρευνα είναι ένα σύνθετο και δύσκολο ζήτημα. Υποστηρίζουμε ότι οι δύο αυτές μεθοδολογικές προσεγγίσεις για τη διεξαγωγή της έρευνας δεν διαφέρουν απλά στους όρους της ερευνητικής διαδικασίας, καθώς είναι μία άμεση και λογική συνέπεια της έκφρασης δύο διαφορετικών φιλοσοφικών προοπτικών. Οι εν λόγω μεθοδολογικές προσεγγίσεις απορρέουν από δύο διαφορετικές αντιλήψεις για τη φύση της κοινωνικής πραγματικότητας (οντολογικές παραδοχές), για τον τρόπο γνώσης αυτής της πραγματικότητας (επιστημολογικές παραδοχές), για τη σχέση του ερευνητή με τις αξίες (αξιολογικές παραδοχές), για τη γλώσσα που χρησιμοποιεί (ρητορικές παραδοχές) και, τέλος, για τον τρόπο μελέτης της πραγματικότητας (μεθοδολογικές παραδοχές), για την ερευνητική διαδικασία που θα ακολουθεί όσον αφορά στον ερευνητικό σχεδιασμό, στη συλλογή και ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων και στην παραγωγή των ερευνητικών αποτελεσμάτων. Υποστηρίζουμε ότι πράγματι μεταξύ των δύο προσεγγίσεων υπάρχει ένας διαφορετικός τρόπος κατανόησης της «γνώσης» και της «αλήθειας» και γι' αυτό ο τύπος της γνώσης που παράγεται από τις ποιοτικές μεθόδους (π.χ., από τις βιογραφικές-αφηγηματικές συνεντεύξεις) διαφέρει ριζικά από τον τύπο της γνώσης

που παράγεται από τις ποσοτικές μεθόδους (π.χ., από τα ερωτηματολόγια με κλειστές ερωτήσεις, τις κλίμακες κ.ά.). Οι ποιοτικές προσεγγίσεις διαφέρουν από τις ποσοτικές με διάφορους θεμελιώδεις τρόπους και διαστάσεις: (α) οι ποιοτικές προσεγγίσεις δίνουν έμφαση στους υποκειμενικούς παράγοντες, στην υποκειμενικότητα και στην επενέργεια (agency) των συμμετεχόντων σε μία έρευνα (π.χ., λαμβάνουν σοβαρά υπόψη το τι λένε ή κάνουν τα υποκείμενα, τους αφήνουν χρόνο και χώρο να εκφραστούν προσπαθώντας να είναι ανοικτοί για να κατανοήσουν τις φωνές τους και τη βαθύτερη προοπτική τους), ενώ οι ποσοτικές στους μέσους όρους των απαντήσεων και στις πηγάζουσες από αυτούς αφαιρέσεις, (β) οι ποιοτικές προσεγγίσεις λαμβάνουν υπόψη την ποικιλία των απαντήσεων, αντιδράσεων και δραστηριοτήτων των υποκειμένων και όχι τις τυπικές, στατιστικές τους τάσεις, (γ) διαφέρουν, επίσης, όσον αφορά στον τρόπο που κατανοούνται οι έννοιες της αξιοπιστίας (reliability), της εγκυρότητας (validity) και της γενίκευσης (generalization) των αποτελεσμάτων μιας έρευνας. Το ζήτημα, επομένως, σύμφωνα με τη Marecek (2003: 54), όταν εξετάζει κανείς τη διαμάχη μεταξύ των ποιοτικών και ποσοτικών προσεγγίσεων, δεν είναι «Ποια από τις δύο είναι η πιο αληθινή και έγκυρη» αλλά πολύ πιο σύνθετο: «Τι είδους αλήθειες παράγει η μία και τι η άλλη». Όπως γράφει και ο P. Corbetta «[...] δύο διαφορετικές οπτικές προοπτικές της ίδιας πραγματικότητας μπορούν να συμβάλουν σημαντικά στη γνώση αυτής της πραγματικότητας, όπως μία πόλη μπορεί να απεικονιστεί τόσο από μία πανοραμική φωτογραφία όσο και από μία φωτογραφία ενός από τους πιο χαρακτηριστικούς της δρόμους» (Corbetta, 2003: 50-51).

2. **Το έργο των ποιοτικών προσεγγίσεων δεν είναι επικουρικό σε σχέση με τις ποσοτικές προσεγγίσεις.** Πολλοί ερευνητές των ποσοτικών προσεγγίσεων, στην προσπάθειά τους να δώσουν νόημα και χώρο ύπαρξης στις ποιοτικές προσεγγίσεις, υποστηρίζουν ότι οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας μπορούν να παίξουν ένα βοηθητικό, επικουρικό ρόλο στη διαδικασία των ποσοτικών ερευνών. Ο επικουρικός αυτός ρόλος γίνεται αντιληπτός με διαφορετικό τρόπο από τους διάφορους ερευνητές. Μερικοί ερευνητές θεωρούν ότι οι ποιοτικές προσεγγίσεις εξασφαλίζουν μία «κατώτερη», υποδεέστερη μορφή γνώσης σε σχέση με αυτή των ποσοτικών προσεγγίσεων και εξετάζουν την ποιοτική έρευνα ως μία προ-επιστημονική διερευνητική φάση, που είναι χρήσιμη μόνο για την παραγωγή υποθέσεων εργασίας, ως πηγή έμπνευσης (Ely, Anzul, Friedman, Garner & Steinmetz, 1991). Οι ποιοτικές προσεγγίσεις μπορούν να βοηθήσουν το ερευνητικό έργο στη δημιουργία ή επινόηση υποθέσεων και τίποτα άλλο, καθώς το κύριο έργο της επιστήμης έπεται αργότερα με τη διαδικασία επιβεβαίωσης ή διάψευσης αυτών των υποθέσεων. Όπως γράφει χαρακτηριστικά ο Blalock: «Γενικά, οι τεχνικές της συμμετοχικής παρατήρησης είναι εξαιρετικά χρήσιμες για την παροχή αρχικών ιδεών και εμπνεύσεων, που μπορούν να οδηγήσουν σε πιο προσεκτικές διατυπώσεις του προβλήματος και σε σαφείς υποθέσεις. Είναι

όμως ευάλωτες στην κριτική καθότι τα δεδομένα είναι ιδιοσυγκρασιακά και δύσκολα επαναλαμβάνονται. Κατά συνέπεια, πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες προτιμούν να σκέφτονται για τη συμμετοχική παρατήρηση ως κάτι χρήσιμο σε κάποιο στάδιο της ερευνητικής διαδικασίας, παρά ως μία προσέγγιση που παράγει ένα ολοκληρωμένο μέρος της έρευνας» (Blalock, 1970: 45-46). Άλλοι βλέπουν το ποιοτικό έργο ως ένα καθαρά διακοσμητικό μέσο για την πιο παραστατική, ρητορική παρουσίαση των ποσοτικών αποτελεσμάτων. Ένα ποιοτικό υλικό (π.χ., παραθέματα από τις συνεντεύξεις των υποκειμένων ή του ζωντανού τους λόγου από μία εθνογραφική έρευνα) μπορεί να δώσει ζωή στους «άψυχους» αριθμούς της στατιστικής. Και στις δύο περιπτώσεις πίσω από την αντίληψη αυτή υποβόσκει η παραδοχή ότι οι ποιοτικές προσεγγίσεις έχουν μικρή επιστημονική αξία, ότι δεν μπορούν να σταθούν από μόνες τους και ότι μόνο οι ποσοτικές προσεγγίσεις προσφέρουν πραγματικό επιστημονικό έργο. Πρόκειται όμως, όπως έχουμε ήδη περιγράψει, για ένα μύθο, καθότι οι αριθμοί και τα αριθμητικά δεδομένα δεν παράγονται στο κενό ούτε με ένα μαγικό τρόπο, αλλά έχουν τη βάση τους σε συγκεκριμένες ποιότητες του βιώματος των υποκειμένων που – στην καλύτερη περίπτωση, αν η ερώτηση σ' ένα ερωτηματολόγιο είναι «σωστά» διατυπωμένη και δεν μεροληπεί προς την κατεύθυνση των επιθυμιών του ερευνητή – προβάλλονται στα υπό μελέτη φαινόμενα.

3. **Καμία έρευνα είτε ποιοτικού είτε ποσοτικού τύπου δεν είναι καθαρά επαγωγική ή απαγωγική.** Μερικοί ερευνητές τείνουν να θεωρούν την ποιοτική έρευνα ως από τη βάση της επαγωγική και την ποσοτική ως αντίθετα υποθετικο-απαγωγική. Η διχοτομική αυτή αντίληψη αν και έχει κάποια δόση αλήθειας δεν είναι ακριβής. Όσον αφορά στις ποιοτικές προσεγγίσεις, έχουν σίγουρα ως αφετηρία τους τα παρατηρησιακά δεδομένα και στη βάση αυτών κατασκευάζουν τις κατηγορίες και έννοιες προχωρώντας σταδιακά προς τη δημιουργία της θεωρίας. Όμως, τίθεται το ερώτημα: οι ποιοτικοί ερευνητές παρατηρούν, καταγράφουν και στη συνέχεια κατασκευάζουν θεωρητικά μοντέλα αβίαστα και χωρίς προηγούμενες θεωρητικές αντιλήψεις και έννοιες; Η απάντηση είναι όχι, γιατί ένας ερευνητής χωρίς ιδέες δεν θα γνώριζε τι ψάχνει και τι θα θεωρούσε ως ερευνητικά δεδομένα για την καταγραφή και στη συνέχεια ανάλυση και ερμηνεία τους. Μόνο οι ερευνητές που εργάζονται στο θετικιστικό «παράδειγμα» θεωρούν ότι υπάρχουν «καθαρά» γεγονότα που μπορούν να τα περιγράψουν με κάποιο «αποστειρωμένο», κρυστάλλινο τρόπο. Όπως όμως γνωρίζουμε, κανένα πείραμα, κανένα ερευνητικό ερώτημα και πολύ περισσότερο καμία ερμηνεία των δεδομένων δεν μπορεί να είναι «αντικειμενική» με τη θετικιστική έννοια του όρου. Καμία περιγραφή δεν μπορεί να είναι «καθαρή», γιατί, πρώτον, είναι αποτέλεσμα επιλογής, που σημαίνει ότι γίνεται πάντα από κάποια προοπτική (η θέα από το πουθενά ή η θέα από τη ματιά του θεού είναι ένας μύθος) και, δεύτερον, γιατί σχετίζεται με τα αξιολογικά συστήματα και τις προαντιλήψεις

- του ερευνητή, τα σχήματα της σκέψης του, που σημαίνει ότι είναι ιδεολογικά φορτισμένη (βλ. Becker, 1998). Τα προβλήματα που ενδιαφέρουν έναν ερευνητή, τα ερωτήματα που θέτει, το είδος των δεδομένων που συλλέγει και οι ανάλυσεις που κάνει είναι όλες πλαισιοθετημένες διαδικασίες (χωρο-χρονικά, βιογραφικά, κοινωνικο-οικονομικά, πολιτικά, πολιτισμικά κ.ά.). Όσον αφορά στις ποσοτικές προσεγγίσεις, που θεωρούνται ότι λειτουργούν σύμφωνα με τους κανόνες του υποθετικο-απαγωγικού μοντέλου, τα πράγματα δεν είναι ποτέ τόσο εξιδανικευμένα. Πολλές φορές ο τρόπος που παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ποσοτικών ερευνών και οι διαδικασίες που ακολουθήθηκαν κατασκευάζονται στο πνεύμα ενός επιβαλλόμενου εκ των προτέρων κανονιστικού προτύπου. Για να δημοσιεύσει κανείς ένα ερευνητικό άρθρο σε ένα, για παράδειγμα, αμερικάνικο επιστημονικό ψυχολογικό περιοδικό, είναι αναγκασμένος να ακολουθήσει τις οδηγίες της Αμερικανικής Ψυχολογικής Εταιρείας (American Psychological Association -APA). Έτσι, μετά από μία σύντομη θεωρητική πλαισίωση της έρευνας, παρουσιάζονται σε μία τακτική ακολουθία οι ερευνητικές διαδικασίες που ακολουθήθηκαν για τη συλλογή και οργάνωση των δεδομένων μέχρι τη στατιστική τους επεξεργασία και ερμηνεία. Συχνά, όμως, πίσω από την καλή εικόνα ή αφήγηση της έρευνας που παρουσιάζεται ή καλύτερα κατασκευάζεται, υπάρχουν αρκετές προσπάθειες ομαλοποίησης ή κανονικοποίησης και αυτό συμβαίνει από το αρχικό στάδιο της συλλογής των δεδομένων (π.χ., χάνονται δεδομένα ή τα προβληματικά δεδομένα δεν λογαριάζονται) μέχρι τη στατιστική τους επεξεργασία, όπου ο ερευνητής πειραματίζεται για να ανακαλύψει (ή να επινοήσει) την κατάλληλη στατιστική τεχνική ή κριτήριο για να παραγάγει το επιθυμητό αποτέλεσμα με το καλύτερο επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας. Μερικές φορές, μάλιστα, αναδιατυπώνει τις υποθέσεις του για να ταιριάξουν με τα δεδομένα της έρευνάς του (Katzko, 2002). Κατά συνέπεια, η θέση ότι οι ποσοτικές προσεγγίσεις είναι υποθετικο-απαγωγικές είναι ένας μύθος.
4. **Η διάκριση της ποιοτικής από την ποσοτική έρευνα με βάση την αντίληψη ότι η πρώτη είναι εξηγητική ενώ η δεύτερη ερμηνευτική δεν είναι ποτέ τόσο διχοτομική και ξεκάθαρη.** Μία βασική διαφορά που υποστηρίζεται ότι υπάρχει μεταξύ της ποσοτικής έρευνας και της ποιοτικής είναι ότι η πρώτη μορφή έρευνας προσφέρει «εξηγήσεις» της πραγματικότητας (ερευνά τους αιτιώδεις μηχανισμούς που οδηγούν στις διαφορές της συμπεριφοράς ανάμεσα στα υποκείμενα, και κατευθύνεται από τη λογική του μηχανισμού αίτιο-αποτέλεσμα όπου διακρίνεται και τυποποιείται ένα «αιτιώδες μοντέλο» με βάση το οποίο οι ανεξάρτητες και εξαρτημένες μεταβλητές συνδέονται με ένα ακριβές δίκτυο αιτιωδών σχέσεων), ενώ η δεύτερη μορφή έρευνας παρέχει «ερμηνείες». Η ποσοτική έρευνα αναζητεί να ανακαλύψει (ή επινοήσει) αιτιώδη μοντέλα που συνδέουν τις μεταβλητές μεταξύ τους (στη λογική της ποιοτικής αιτιότητας), ενώ η ποιοτική έρευνα αναζητεί να ανιχνεύσει τυπολογίες που αναφέ-

ρονται σε υποκειμένα (στη λογική της ταξινόμησης). Με άλλα λόγια, η ποσοτική έρευνα απαντά στο ερώτημα *γιατί* (γιατί ο Α έχει διαφορετική άποψη από τον Β, ποιο είναι το αίτιο που ο Α συμπεριφέρεται διαφορετικά από τον Β), ενώ η ποιοτική έρευνα στο ερώτημα *πώς* (περιγράφει τις διαφορές των απόψεων μεταξύ του Α και Β, ερμηνεύοντάς τις στο φως των γενικών χαρακτηριστικών των ιδεωδών τύπων). Ο Denzin, ένας θερμός υποστηρικτής των ποιοτικών, ερμηνευτικών προσεγγίσεων, αναφέρει: «Στην έρευνά μου σχετικά με τους “Ανώνυμους Αλκοολικούς”, δεν ρωτάω γιατί τα άτομα έγιναν αλκοολικοί, ρωτάω αντίθετα πώς έφθασαν να βλέπουν τους εαυτούς τους ως αλκοολικούς. Ο τρόπος αυτός να ρωτάς οδηγεί στην εστίαση στην κοινωνική διαδικασία και όχι στην προκατάληψη με τις προγενέστερες αιτιώδεις μεταβλητές [...]. Η προτίμησή μου εστιάζεται πάντα στο πώς ένα συμβάν ή διαδικασία παράγεται και δημιουργείται και όχι στο να ρωτάς μόνο γιατί αυτό συμβαίνει ή τι το προκάλεσε» (Denzin, 1989a: 26· βλ., επίσης, Denzin, 1989b). Θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι η διάκριση ποσοτικών και ποιοτικών προσεγγίσεων στη βάση της αντίθεσης μεταξύ εξήγησης και ερμηνείας, του ερωτήματος γιατί και του ερωτήματος πώς, της ποιοτικής αιτιότητας και της ταξινόμησης, της ανάλυσης με βάση τις μεταβλητές και της ανάλυσης με βάση τις προοπτικές των υποκειμένων, δεν είναι ποτέ τόσο ξεκάθαρη και διχοτομική. Για παράδειγμα, και στην ποσοτική έρευνα γίνεται χρήση των τυπολογιών. Επίσης, σε πολλές ερμηνευτικές προσεγγίσεις υφέρπει η ιδέα του αιτιώδους μηχανισμού: ο Weber, για παράδειγμα, αποδέχεται την ύπαρξη των «νόμων» στις κοινωνικές επιστήμες, αν και τους θεωρεί απλώς εργαλεία για την κατανόηση της συμπεριφοράς των υποκειμένων και όχι ως το αντικείμενο της κοινωνικής έρευνας (βλ. Kaplan, 1964: 115).

5. Η διάκριση της ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας, με βάση την αντίληψη ότι η πρώτη μορφή έρευνας είναι νατουραλιστική, ενώ η δεύτερη παρεμβατική, δεν είναι ποτέ τόσο διχοτομική και ξεκάθαρη. Ένα από τα βασικά προβλήματα που είναι αναγκασμένος να αντιμετωπίσει ένας κοινωνικός επιστήμονας είναι αυτό της «υποκειμενικής ανταπόκρισης» και του αναστοχασμού των υποκειμένων. Το γεγονός ότι απλά παρατηρείς τη συμπεριφορά των υποκειμένων μπορεί αυτό από μόνο του να προκαλέσει αλλαγές σ' αυτή τη συμπεριφορά. Όταν ένα άτομο γνωρίζει ότι είναι αντικείμενο παρατήρησης, υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να συμπεριφερθεί με μη «φυσικό» τρόπο. Για έναν θετικιστικά προσανατολισμένο ερευνητή, το θέμα αυτό δεν συνιστά πρόβλημα, γιατί απλώς ερευνά τη συμπεριφορά του σαν να ήταν ένα φυσικό αντικείμενο, όπως αυτά που μελετά η Φυσική, και το μόνο που κάνει είναι να διακρίνει ανεξάρτητες και εξαρτημένες μεταβλητές, να ελέγχει και να χειρίζεται πειραματικές καταστάσεις. Από την άλλη, στις ποιοτικές προσεγγίσεις, ο ερευνητής θεωρεί το ζήτημα αυτό πολύ σημαντικό και γι' αυτό επιδιώκει να παρατηρεί και να μελετά τη συμπεριφορά των υποκειμένων στα φυσικά πλαίσια (νατουραλι-

στικά) που αυτά ζουν και εργάζονται, αποφεύγοντας οποιαδήποτε παρέμβαση και χειρισμό του περιβάλλοντός τους. Όμως, αυτό άραγε σημαίνει ότι οι ποσοτικοί ερευνητές διακρίνονται από τους ποιοτικούς, γιατί οι πρώτοι χειρίζονται, ελέγχουν και σκόπιμα επηρεάζουν το περιβάλλον, τις συνθήκες της συμπεριφοράς των υποκειμένων, ενώ οι δεύτεροι όχι; Η κατάσταση δεν είναι τόσο ακραία διχοτομική. Η συμμετοχική, για παράδειγμα, παρατήρηση μόνο σπάνια είναι «καθάρως» νατουραλιστική, γιατί ακόμη και η απλή παρουσία ενός εξωτερικού παρατηρητή πιθανώς επηρεάζει τη συμπεριφορά των υποκειμένων (εκτός από ιδιαίτερες περιπτώσεις, όπως η παρατήρηση των μικρών παιδιών πίσω από ένα μονόδρομο καθρέφτη). Όλα τα εργαλεία της ποιοτικής ανάλυσης –εκτός ίσως από την παρατήρηση (π.χ., οι σε βάθος συνεντεύξεις, οι ιστορίες ζωής κ.ά.)– περιλαμβάνουν αναγκαστικά ένα βαθμό παρεμβολής στην πραγματικότητα που ερευνάται, ακόμη και από το γεγονός ότι προτιμάς τα υποκειμένα να μιλήσουν και να επικοινωνήσουν. Από την άλλη πλευρά, η ποσοτική έρευνα δεν είναι πάντα τόσο χειριστική, όπως είναι στην περίπτωση του πειράματος σε τεχνητές συνθήκες (εργαστήριο), και διάφοροι βαθμοί παρέμβασης και επηρεασμού μπορούν να διακριθούν. Για παράδειγμα, σε ένα ερωτηματολόγιο στο οποίο χρησιμοποιούνται ανοικτές ερωτήσεις, ο ερευνητής υπολογίζει το φυσικό πλαίσιο περισσότερο από αυτόν που χρησιμοποιεί μόνο κλειστές ερωτήσεις. Επιπλέον, υπάρχουν ποσοτικές προσεγγίσεις που δεν εμπλέκονται άμεσα με τα υποκειμένα, αλλά βασίζονται στην επεξεργασία διαφόρων στατιστικών πηγών.

6. Καμία έρευνα είτε ποιοτικού είτε ποσοτικού τύπου δεν είναι «προοδευτική» από την ίδια τη φύση της. Μερικοί ερευνητές (κυρίως αυτοί των φεμινιστικών προσεγγίσεων) υποστηρίζουν ότι οι ποιοτικές έρευνες είναι από τη βάση τους πιο προοδευτικές, δημοκρατικές, επενεργειακές (agentive), κοινωνικές και απελευθερωτικές/χειραφετικές απ' ό,τι οι ποσοτικές έρευνες (π.χ., Stanley & Wise, 1983). Η αλήθεια είναι ότι στις ποιοτικές προσεγγίσεις ο ερευνητής έχει μία πιο άμεση σχέση με τα υποκειμένα της έρευνας, τα γνωρίζει εκ του σύννεγγυς, αλλά μήπως αυτό σημαίνει ότι η έρευνά του είναι πιο προοδευτική, δημοκρατική ή απελευθερωτική; Σύμφωνα με την Bernice Lott (1981), αυτό που κάνει μία έρευνα να είναι προοδευτική ή όχι, δεν είναι η ίδια η μεθοδολογική στρατηγική που ακολουθείται, αλλά οι στόχοι που τίθενται από τον ίδιο τον ερευνητή, το αντικείμενο που επιδιώκει να ερευνήσει και ο ευρύτερος προσανατολισμός του. Σύμφωνα με τη Marecek: «[...] αυτό που διακρίνει την έρευνα ως προοδευτική ή όχι είναι η πολιτική και οι αξίες που προσδίδονται στις ερμηνείες των αποτελεσμάτων από την πλευρά του ερευνητή. Όλοι οι ερευνητές, είτε αυτοί είναι των ποσοτικών προσεγγίσεων είτε των ποιοτικών, δεν είναι απρόσβλητοι από αυτές τις αξίες. Ούτε οι ερευνητικές διαδικασίες προσφέρουν κάποια προστασία από τις προκατειλημμένες ερμηνείες. Εν συντομία,

κάθε ερευνητική προσέγγιση μπορεί να χρησιμοποιηθεί για προοδευτικούς ή για αντιδραστικούς σκοπούς» (Marecek, 2003: 55).

7. **Το κρίσιμο σημείο που κάνει τις ποιοτικές προσεγγίσεις να διαφέρουν από τις ποσοτικές δεν είναι η χρήση ή όχι των αριθμών και της στατιστικής, αλλά η ιδιαίτερη επιστημολογική τους στάση.** Σύμφωνα με την Marecek (2003), υπάρχουν τρεις τουλάχιστον τρόποι που οι ποιοτικοί ερευνητές δεν εμπλέκονται με «αριθμούς» και υπολογισμούς. Πρώτον, στόχος των ποιοτικών ερευνών δεν είναι να κάνουν μετρήσεις ενός φαινομένου και να ποσοτικοποιήσουν τις διαφορές πτυχές του, εντάσσοντάς τις σε αφαιρετικές διαστάσεις. Γι' αυτό, δεύτερον, στις ποιοτικές προσεγγίσεις, συνήθως, δεν γίνεται χρήση της επαγωγικής στατιστικής και της θεωρίας πιθανοτήτων για την επιβεβαίωση ή διάψευση μιας ερευνητικής υπόθεσης. Και, τρίτον, ένας ποιοτικός ερευνητής δεν αναζητεί τις παραμετρικές διαστάσεις ενός φαινομένου και τον τρόπο κατανομής του στο γενικότερο πληθυσμό. Μήπως αυτό σημαίνει ότι το κρίσιμο σημείο που κάνει τις ποιοτικές προσεγγίσεις να διαφέρουν από τις ποσοτικές είναι ότι στις τελευταίες γίνεται χρήση των αριθμών και της στατιστικής ενώ στις πρώτες όχι; Η απάντηση βέβαια είναι αρνητική, γιατί η ουσία των ποιοτικών προσεγγίσεων βρίσκεται στην επιστημολογική τους στάση, στον τρόπο που προσεγγίζουν τα φαινόμενα, στα ερευνητικά ερωτήματα που επιχειρούν να απαντήσουν και στους στόχους που θέτουν, στο είδος της γνώσης που παράγουν: το ενδιαφέρον εστιάζεται στις υποκειμενικές διαστάσεις των φαινομένων, στις εμπειρίες και τα βιώματα των υποκειμένων, στις εμπρόθετες και επενεργειακές ιδιότητες της δράσης τους και στο πώς όλα αυτά είναι πλαισιοθετημένα (πραγματιστικά, χωρο-χρονικά, διαπροσωπικά, κοινωνικο-πολιτισμικά, ιστορικά κ.ά.). Από την άλλη, ο ποιοτικός χαρακτήρας των δεδομένων της ποιοτικής έρευνας δεν σημαίνει ότι δεν μπορούν αυτά να ποσοτικοποιηθούν και να υποστούν διάφορες στατιστικές αναλύσεις.

6. Χαρακτηριστικά, αξίες και λόγοι χρήσης της ποιοτικής έρευνας

Όπως προαναφέραμε, οι βασικές ιδέες στις οποίες εδράζεται η ποιοτική έρευνα διαφέρουν από τις ιδέες που κατευθύνουν την ποσοτική έρευνα. Στη συνέχεια, επιχειρούμε να εξετάσουμε ορισμένα χαρακτηριστικά και αξίες της ποιοτικής έρευνας και τους λόγους που αυτή προτιμάται (βλ. Camic, Rhodes & Yardley, 2003: 8-13· Creswell, 2007: 36-39· Hatch, 2002· LeCompte & Schensul, 1999· Marshall & Rossman, 2006· McGrath & Johnson, 2003).

1. **Οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας βοηθούν στη διερεύνηση καινούργιων ζητημάτων και στην κατασκευή θεωρίας επαγωγικά, από τα κάτω.** Οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας βοηθούν στη διερεύνηση ζητημάτων που ο ερευνητής έρχεται σε επαφή για πρώτη φορά. Γι' αυτό είναι πιο κατάλληλη η ποιοτική έρευνα όταν το πρόβλημα ή το ζήτημα που επιδιώκουμε να μελετήσουμε δεν έχει διε-

ρευνηθεί (ή έχει διερευνηθεί ανεπαρκώς). Στη λογική των ποσοτικών μεθόδων έρευνας, οι σχετικές μεταβλητές που χρησιμοποιούνται είναι εννοιολογικά προκαθορισμένες, ενώ τα αποτελέσματα προβλέψιμα a priori από το πλαίσιο της θεωρίας που γίνεται χρήση. Αντιθέτως, στις περισσότερες ποιοτικές μεθόδους έρευνας (π.χ., η θεμελιωμένη θεωρία, η εθνογραφική προσέγγιση, η έρευνα πεδίου, η φαινομενολογική προσέγγιση κ.ά.) μπορεί κάποιος να προσεγγίσει ένα θέμα χωρίς να έχει γι' αυτό προκαθορισμένες αντιλήψεις σχετικά με τις σημαντικές μεταβλητές ή για το πώς θα σχετίζονται, οδηγώντας σταδιακά στην κατασκευή μιας θεωρίας για την εξήγηση και την ερμηνεία των ερευνητικών δεδομένων. Στη φαινομενολογική, για παράδειγμα, προσέγγιση, ο ερευνητής μπορεί να ανακαλύψει τα βαθύτερα νοήματα των υποκειμένων, αναλύοντας και εντοπίζοντας τα ουσιαστικά στοιχεία ή τις δομές της σκέψης και των βιωμάτων τους από τις περιγραφές των συνεντεύξεών τους. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι οι ερευνητές των ποιοτικών μεθόδων θεωρούν τα αποτελέσματα μιας τέτοιας έρευνας ως «αντικειμενικά», επειδή έχουν συνείδηση του γεγονότος ότι σε όλα τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας, από τη συλλογή και καταγραφή μέχρι την ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων, παίζουν ένα σημαντικό διαμεσολαβητικό, κατασκευαστικό ρόλο. Ένας ποιοτικός ερευνητής οικοδομεί τις έννοιες, τις κατηγορίες και τα θεωρητικά του μοντέλα από τα «κάτω», οργανώνοντας τα δεδομένα του σε όλο και πιο αφαιρετικές πληροφοριακές μονάδες. Στην επαγωγική αυτή διαδικασία ο ερευνητής πηγαίνει πίσω και εμπρός μεταξύ των κατηγοριών και των δεδομένων του μέχρι να δημιουργήσει ένα ικανοποιητικό, λειτουργικό σύνολο θεμάτων και εννοιών. Στη διαδικασία αυτή μπορεί, επίσης, να συνεργαστεί με τα υποκείμενα της έρευνας, ώστε τα θέματα και οι αφαιρετικές κατηγορίες που αναδύονται από την ανάλυση να ταιριάζουν περισσότερο με τα βιώματα και τις πρακτικές τους.

2. **Η ερευνητική διαδικασία στις ποιοτικές προσεγγίσεις είναι αναδυόμενη και δυναμική.** Αυτό σημαίνει ότι ο αρχικός ερευνητικός σχεδιασμός δεν είναι τελεσίδικος, αλλά ένα απλώς προσχέδιο που μπορεί στην πορεία της έρευνας να αλλάξει ή να τροποποιηθεί. Οι αλλαγές αυτές μπορούν να συμβούν σε κάθε στιγμή ή φάση της ερευνητικής διαδικασίας, είτε στη φάση εισαγωγής του ερευνητή στο ερευνητικό πεδίο για τη συλλογή των δεδομένων ή σε μεταγενέστερα στάδια, όταν ο ερευνητής κάνει τις πρώτες του αναλύσεις. Ο ερευνητής μπορεί, για παράδειγμα, να τροποποιήσει τα ερευνητικά του ερωτήματα, τους τρόπους που συλλέγει τα δεδομένα του, ακόμη και τα υποκείμενα και τον τόπο διεξαγωγής της έρευνάς του. Το σημαντικότερο ζήτημα σε μία ποιοτική έρευνα είναι να αποκτήσει κανείς όσο περισσότερες πληροφορίες μπορεί για το ζήτημα που τον ενδιαφέρει και αυτό μπορεί να το επιτύχει μένοντας ευέλικτος και ανοικτός στις νέες ιδέες και αντιλήψεις και προσεγγίζοντας με ευαισθησία το όλο θέμα, με κύρια επιδίωξη να μαθαίνει από τα υποκείμενα της έρευνας και από οποιαδήποτε άλλη πηγή πληροφοριών.

3. Η ανάλυση στις ποιοτικές μεθόδους έρευνας είναι πλαισιοθετημένη και γίνεται προσπάθεια για την αύξηση της οικολογικής της εγκυρότητας.

Οι ερευνητές των ποιοτικών μεθόδων έρευνας έχουν επίγνωση σχετικά με το ρόλο και την επίδραση του κοινωνικο-πολιτισμικού πλαισίου στα υπό μελέτη φαινόμενα. Γι' αυτό η προσοχή τους εστιάζεται στα φυσικά πλαίσια εμφάνισης των φαινομένων (π.χ., η καθημερινή ομιλία ή συμπεριφορά των ανθρώπων και οι τεχνικές που χρησιμοποιούν είναι διαφορετικές σε διαφορετικά πλαίσια, διαφορετικά, για παράδειγμα, στην καθημερινή τους ζωή στο σπίτι και διαφορετικά όταν μιλούν στον ερευνητή ή όταν τα παιδιά παίζουν και ο ερευνητής τα παρακολουθεί με μία βιντεοκάμερα). Έτσι, στην ποιοτική έρευνα, οι ερευνητές, προκειμένου να έχουν εξασφαλισμένη την οικολογική εγκυρότητα της έρευνας, τείνουν να συλλέγουν τα δεδομένα τους στα πραγματικά, καθημερινά πλαίσια της ζωής των υποκειμένων, στο πεδίο ή τόπο που αυτά βιώνουν το υπό διερεύνηση ζήτημα ή πρόβλημα. Αποφεύγουν τα εργαστηριακά πειράματα, όπου η κατάσταση είναι σπημένη, τεχνητή και κατασκευασμένη. Αποφεύγουν, επίσης, να αποστέλλουν στα υποκείμενα τα ερευνητικά εργαλεία (π.χ., ερωτηματολόγια) για να τα συμπληρώσουν. Τις πληροφορίες προτιμούν να τις παίρνουν απευθείας από τα υποκείμενα στις πρόσωπο με πρόσωπο αλληλεπιδράσεις, μιλώντας μαζί τους και παρατηρώντας τη συμπεριφορά τους στο φυσικό πλαίσιο που αυτά ζουν και εργάζονται. Μερικοί ερευνητές, μάλιστα, για να έχουν μία βαθύτερη κατανόηση της επίδρασης του χωρο-χρονικού, διαπροσωπικού, κοινωνικο-πολιτισμικού ή ιστορικού πλαισίου στο φαινόμενο που τους ενδιαφέρει, βρίσκουν πολύ βοηθητική τη συμμετοχή τους σε αυτό, πολλές φορές, μάλιστα, για μεγάλα χρονικά διαστήματα (συμμετοχική παρατήρηση).

- 4. Στις προσεγγίσεις των ποιοτικών μεθόδων έρευνας το ενδιαφέρον εστιάζεται στην ολιστική καταγραφή και ανάλυση σύνθετων, δυναμικών και μοναδικών φαινομένων.** Στις ποιοτικές μεθόδους έρευνας η προσοχή εστιάζεται στη σύλληψη/κατανόηση των ποιοτικών χαρακτηριστικών τού υπό μελέτη φαινομένου. Οι ποιότητες αυτές θεωρούνται ότι είναι πλαισιοθετημένες, ολιστικές και αναδυόμενες, που σημαίνει, σύμφωνα με τις παραδοχές της συστημικής προσέγγισης, ότι είναι πάντα κάτι περισσότερο από το άθροισμα των μερών τους. Έτσι και στις ποιοτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις η έρευνα επιχειρείται να είναι όσο αυτό είναι δυνατό πλαισιοθετημένη και ολιστική, που σημαίνει ότι η κάθε επιμέρους ανάλυση ή μικροανάλυση ενός μέρους του φαινομένου γίνεται πάντα στο πλαίσιο μιας ευρύτερης ολότητας. Μία συμπεριφορά (για παράδειγμα, οι δραστηριότητες των παιδιών που παίζουν τον γιατρό και τις νοσοκόμες) έχει νόημα μόνο σε σχέση με το ευρύτερο κοινωνικο-πολιτισμικό πλαίσιο που αυτή λαμβάνει χώρα. Αναλύω και μελετώ ολιστικά το νόημα μιας συμπεριφοράς σημαίνει την πλαισιοθετώ κοινωνικο-ιστορικά και πολιτισμικά, λαμβάνοντας υπόψη τις διάφορες πτυχές/διαστάσεις της και τις σχέ-

σεις της με το στενότερο και ευρύτερο πλαίσιο. Μία ποιοτική έρευνα βασίζεται, συνήθως, σε ένα μικρό δείγμα περιπτώσεων (ακόμη και σε μία μόνο περίπτωση), για τις οποίες όμως συλλέγονται λεπτομερή και μερικές φορές πολυτροπικά δεδομένα (λεκτικά, οπτικά κ.ά.), έτσι ώστε να καθίσταται δυνατή η ανάλυση πολλαπλών πτυχών ή διαστάσεων τού υπό μελέτη φαινομένου. Ένας ποιοτικός ερευνητής είναι ελεύθερος από τους περιορισμούς των στατιστικών απαιτήσεων και κριτηρίων, έχοντας τη δυνατότητα να «αυτοσχεδιάσει» στην προσπάθειά του, να προσεγγίσει βαθύτερα τα ζητήματα που τον απασχολούν, να ανιχνεύσει με προσοχή την πολυπλοκότητα του θέματος, να μελετήσει ιδιαίτερα τις εξαιρέσεις και τα σύνθετα πρότυπα συμπεριφορών, αναπτύσσοντας με βάση το υλικό τις δικές του αναλυτικές κατηγορίες. Ένα άλλο πλεονέκτημα των ποιοτικών ερευνητών είναι ότι επιτρέπουν στα πρωτογενή τους δεδομένα, είτε αυτά είναι ακατέργαστο υλικό από βιντεογραφήσεις είτε αφηγηματικές συνεντεύξεις ή καταγραφή καθημερινών συνομιλιών, και να τα αναλύσουν και ερμηνεύσουν από διάφορες πλευρές και με διάφορους τρόπους. Αντικείμενο έρευνας των ποιοτικών προσεγγίσεων είναι, επίσης, το εμπειρικό υλικό που στις ποσοτικές έρευνες δεν λαμβάνεται υπόψη ή θεωρείται ως πηγή λάθους: π.χ., οι ασυνέπειες και αντιφάσεις στον λόγο ή συμπεριφορά του άλλου, οι παύσεις και οι σιωπές του, οι αποκλίσεις από την τυπική ή «φυσιολογική» συμπεριφορά κ.ά. Για παράδειγμα, στην ψυχαναλυτική ανάλυση (Kvale, 1996), ή στην ανάλυση λόγου (Potter, 2003), οι αντιφάσεις, οι παύσεις και οι σιωπές στην ομιλία κάποιου θεωρούνται αξιόλογα δεδομένα που συνήθως ερμηνεύονται ως περιοχές εσωτερικής έντασης, δυσκολίας ή σύγκρουσης. Η μελέτη των αποκλίσεων, επίσης, προσφέρει χρήσιμες πληροφορίες για τις πολιτισμικές νόρμες και τους λόγους που αυτές συμβαίνουν στο συγκεκριμένο χωρο-χρονικό πλαίσιο. Ένα ακόμη πλεονέκτημα των ποιοτικών προσεγγίσεων είναι ότι μπορούν να μελετήσουν το φαινόμενο στη δυναμική του πολυπλοκότητα, δηλαδή μέσα στον χρόνο (χρησιμοποιώντας, για παράδειγμα, τη συμμετοχική παρατήρηση, την εθνογραφική προσέγγιση, τη βιογραφική-αφηγηματική μέθοδο ή κάποια μορφή ψυχαναλυτικής προσέγγισης). Ένας ποιοτικός ερευνητής μπορεί να αναπτύξει, επομένως, μία σύνθετη εικόνα για το υπό διερεύνηση φαινόμενο: παρουσίαση των πολλαπλών του πτυχών ή προοπτικών, εντοπισμός των σύνθετων παραγόντων που το διαμορφώνουν σε ένα πλαίσιο. Ο ποιοτικός ερευνητής έχει το πλεονέκτημα ότι δεν περιορίζεται από τις στενές αντιλήψεις των θετικιστικών, ποσοτικών ερευνητών για τις μονοδιάστατες αιτιοκρατικές στατικές σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών, αλλά, αντίθετα, εστιάζει την προσοχή του στις σύνθετες μορφές αλληλεπιδράσεων σε μία κατάσταση.

- 5. Ένας από τους βασικούς στόχους των ποιοτικών μεθόδων έρευνας είναι η καταγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση των βιωμάτων και υποκειμενικών νοημάτων.** Μία από τις βασικές δυνατότητες των ποιοτικών με-

θόδων έρευνας είναι ότι με τον έναν ή τον άλλο τρόπο (φαινομενολογικά ή φαινομενογραφικά, εθνογραφικά, βιογραφικά, διαλογικά-αφηγηματικά κ.ά.) μας επιτρέπουν, σε κάποιο βαθμό, να έχουμε πρόσβαση στην υποκειμενική εμπειρία ή προοπτική των άλλων, στα υποκειμενικά τους νοήματα. Σε όλη την ποιοτική ερευνητική διαδικασία το κύριο ενδιαφέρον του ερευνητή εστιάζεται στη σύλληψη και κατανόηση των νοημάτων που τα υποκείμενα της έρευνας έχουν για το υπό διερεύνηση ζήτημα και όχι τόσο στα νοήματα που πηγάζουν από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας.

6. **Η ποιοτική έρευνα είναι στη βάση της μία ερμηνευτική διαδικασία.** Έτσι, ο ερευνητής από την αρχή μέχρι το τέλος της ερευνητικής διαδικασίας ερμηνεύει ό,τι βλέπει, ακούει και κατανοεί. Οι ερμηνείες αυτές δεν μπορούν, βέβαια, να λειτουργήσουν ανεξάρτητα από τις εμπειρίες των ερευνητών, τη βιογραφική τους ιστορία, το πλαίσιο που βρίσκονται, τις προαντιλήψεις και το θεωρητικό τους υπόβαθρο. Η ερμηνευτική αυτή διαδικασία συνεχίζει και μετά το πέρας της έρευνας, μετά τη συγγραφή και τη δημοσίευσή της, καθότι οι αναγνώστες κάνουν τις δικές τους ερμηνείες, προσφέροντας, ενδεχομένως, καινούργιες πληροφορίες για το υπό διερεύνηση θέμα. Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη τις ερμηνείες των ερευνητών, των αναγνωστών της έρευνας καθώς και των ιδίων των ερευνητικών υποκειμένων, μπορούμε να έχουμε μία καλύτερη ιδέα για την πολυπλοκότητα του ζητήματος και τις πολλαπλές αντιλήψεις που υπάρχουν γι' αυτό.
7. **Η εργασία ενός ερευνητή ποιοτικών μεθοδολογικών προσεγγίσεων μοιάζει με την εργασία του καλλιτέχνη.** Ο Dewey (1934) υποστήριζε ότι η επιστήμη μπορεί να θεωρηθεί ως προέκταση της τέχνης, καθότι συνιστά μία τεχνολογία χρήσης της συσσωρευμένης κουλτούρας των γενεών για τη δημιουργία και την κατανόηση μιας εδώ και τώρα αντιληπτικο-κινητικής εμπειρίας. Πολλοί ερευνητές των ποιοτικών προσεγγίσεων υποστηρίζουν ότι η ποιοτική έρευνα μοιάζει με τη δεξιότητα και την εργασία του καλλιτέχνη. Κατ' αρχήν, οι ερευνητές των ποιοτικών προσεγγίσεων, όπως και οι καλλιτέχνες είναι ενεργοί και ευρηματικοί στη διαδικασία συλλογής, καταγραφής και ανάλυσης των δεδομένων τους. Τείνουν να συλλέγουν οι ίδιοι από μόνοι τους τα δεδομένα, εξετάζοντας τα υπάρχοντα τεκμήρια και τεχνουργήματα, παρατηρώντας και καταγράφοντας τη συμπεριφορά των υποκειμένων, παίρνοντας συνεντεύξεις από αυτά κ.ά., και γενικά αποφεύγουν να κάνουν χρήση των εργαλείων (π.χ., ερωτηματολογίων) που έχουν κατασκευαστεί από άλλους ερευνητές, διεκδικώντας κατά κάποιο τρόπο τη δική τους ματιά και πρωτοτυπία. Δεύτερον, η ποιοτική έρευνα είναι «τέχνη» και χρειάζεται αρκετή μαεστρία για να διεξαχθεί σωστά σε όλα της στάδια. Πέρα από το γεγονός ότι αρκετοί ερευνητές των ποιοτικών προσεγγίσεων χρησιμοποιούν τα εκφραστικά μέσα της τέχνης (ιχνογραφήματα, βίντεο, φωτογραφίες, ποίηση, τραγούδια κ.ά.) για να κατανοήσουν την υποκειμενική προοπτική των άλλων, η ίδια η διαδικασία της ποιοτικής έρευνας μοιά-

ζει με αυτή του καλλιτέχνη. Η εργασία ενός καλλιτέχνη δεν είναι μία τυχαία και ουδέτερη δημιουργική δραστηριότητα, αλλά μία εμπρόθετη δραστηριότητα που οργανώνει αισθητικά το υλικό του για να μεταφέρει ή να δημιουργήσει στον άλλο μία αισθητική εμπειρία. Έτσι και το έργο ενός ερευνητή ποιοτικών προσεγγίσεων περιλαμβάνει αισθητικές δεξιότητες σε όλα τα στάδια διεξαγωγής μιας ποιοτικής έρευνας: από το στάδιο της συλλογής και καταγραφής των δεδομένων –χρησιμοποιώντας μαγνητόφωνα, τοποθετώντας κάμερες, δίνοντας στα υποκείμενα διάφορα υλικά για να δημιουργήσουν κάτι ή να εκφραστούν κ.λπ.– μέχρι την οργάνωση, ανάλυση, ταξινόμηση και ερμηνεία τους, έτσι ώστε να αναδειχθούν τα κύρια θέματα και το πλαίσιο του βιώματός τους, επιτυγχάνοντας μία ισορροπία και συνοχή σ' αυτό, δίνοντας μία φωνή στη μοναδική προοπτική των συγγραφέων/δημιουργών του.

8. **Οι προσεγγίσεις των ποιοτικών μεθόδων έρευνας είναι στη βάση τους σχεσιακές.** Βασική παραδοχή των ποιοτικών μεθοδολογικών προσεγγίσεων είναι ότι οι ανθρώπινες συμπεριφορές, τα νοήματα και τα αποτελέσματά τους συν-δημιουργούνται σε πλαίσια σύνθετων αλληλεπιδράσεων. Γι' αυτό, στις προσεγγίσεις αυτές η προσοχή εστιάζεται στη μελέτη των εν λόγω διαδικασιών συν-δημιουργίας ή συν-κατασκευής της πραγματικότητας και στο πώς αυτές επηρεάζονται από το στενότερο και ευρύτερο πλαίσιο.
9. **Μία από τις θεμελιώδεις διαστάσεις των ποιοτικών μεθόδων έρευνας είναι ο αναστοχασμός.** Για πολλούς ερευνητές των ποιοτικών μεθόδων, η επίγνωση του χωρο-χρονικού, διαπροσωπικού, πραγματιστικού και κοινωνικο-ιστορικο-πολιτισμικού πλαισίου επεκτείνεται και στη διάσταση του αναστοχασμού. Ο αναστοχασμός αυτός σχετίζεται κυρίως με τον ρόλο που έχει/διαδραματίζει ο ερευνητής στη διαδικασία της έρευνας σε όλα της τα στάδια: από τις σχέσεις που έχει με το θέμα της έρευνάς του, τις επιλογές και αποφάσεις που λαμβάνει κάθε στιγμή μέχρι τις σχέσεις που αναπτύσσει με τα υποκείμενα, τη γλώσσα που χρησιμοποιεί, τον τρόπο που αντιμετωπίζει τις εκάστοτε δυσκολίες σχετικά με την καταγραφή, ταξινόμηση, ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων του και γενικότερα τις επιδράσεις που τυχάνει να έχει στην όλη ερευνητική διαδικασία.

7. Επίλογος

Στην παρούσα εργασία επιχειρήσαμε να διασαφηνίσουμε ότι η αντιπαράθεση ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας δεν οφείλεται τόσο στο γεγονός πως η πρώτη χρησιμοποιεί τις μεθόδους των φυσικών επιστημών (αιτιοκρατικά προσανατολισμένες εμπειρικές υποθέσεις, αριθμητικά-στατιστικά δεδομένα, φορμαλιστικά μοντέλα, επαγωγική στατιστική κ.ά.), ενώ η δεύτερη όχι. Η αντιπαράθεσή τους αφορά σε κάτι πολύ βαθύτερο που σχετίζεται με τις παραδοχές (οντολογικές, επιστημολογικές, μεθοδολογικές, αξιολογικές και ρητορικές) που το κάθε «παράδειγμα»,

φυσιοκρατικό ή ανθρωπιστικό, βασίζεται ή ακολουθεί και από αυτό εξαρτάται η καταγραφή και ο μετασχηματισμός των εμπειρικών παρατηρήσεων. Οι παραδοχές αυτές τείνουν να λειτουργούν ως τα αξιώματα ενός κανονιστικού συστήματος. Αυτό σημαίνει ότι είτε τα αποδέχεται κανείς ως κατευθυντήριες γραμμές για την ερευνητική του δουλειά χωρίς να προβληματίζεται ιδιαίτερα για τη θεμελίωσή τους, είτε τα απορρίπτει, υιοθετώντας, τότε, μία εναλλακτική προσέγγιση. Πιο συχνά, οι κρίσεις μας για τα θεμέλια πάνω στα οποία αποφασίζουμε τέτοιου είδους ζητήματα είναι θολές και ασαφείς χωρίς να μπορούμε να διασαφηνίσουμε με ορθολογικό τρόπο τα κριτήρια και τις επιλογές που κάνουμε. Αυτό που είναι, όμως, πολύ σημαντικό σε τέτοιες περιπτώσεις είναι η κριτική θεώρηση των ζητημάτων, η συνειδητοποίηση των παραδοχών που υποβόσκουν πίσω από μία ερευνητική προσπάθεια και το πώς αυτές καθορίζουν τις διαδικασίες κατασκευής και ερμηνείας των δεδομένων, ή με άλλα λόγια, το πώς διαμορφώνουν και περιορίζουν τα νοήματα των δεδομένων αυτών. Βασικό κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα, για παράδειγμα, του ανθρωπιστικού «παραδείγματος», που συνδέει τις ποικίλες ποιοτικές ερευνητικές προσεγγίσεις των κοινωνικών επιστημών (π.χ., ερμηνευτικές, φαινομενολογικές, εθνογραφικές, διαλογικές, αφηγηματικές, οικο-συστημικές, κονστρουκτιβιστικές, κοινωνικο-πολιτισμικές κ.ά.) είναι κυρίως το ενδιαφέρον των ερευνητών για την ανθρώπινη εμπειρία, για τον πλούτο, την ποικιλία και την πληθοκωχία της.

Οι ποσοτικές και ποιοτικές προσεγγίσεις προσφέρουν διαφορετικά είδη γνώσης. Αυτό, κατά την άποψή μας, δεν είναι εμπόδιο αλλά πλεονέκτημα. Μόνο μία πολυδιάστατη, πολυτροπική προσέγγιση παρέχει μία πληρέστερη οπτική της κοινωνικής πραγματικότητας. Ένα βουνό αποκαλύπτει την πληρότητα της ύπαρξής του μόνο αν το παρατηρήσουμε από όλες του τις πλευρές και με διάφορους τρόπους. Κανένας δεν έχει παρατηρήσει ένα βουνό από όλες τις πλευρές του συγχρόνως και είναι αδύνατο να γίνει αυτό χωρίς τη χρήση πολλαπλών τρόπων προσέγγισης. Ο κοινωνικός επιστήμονας μοιάζει με έναν ζωγράφο που ζωγραφίζει αυτό το βουνό. Κατ' αρχήν, επιλέγεται μία προοπτική από την οποία θα ζωγραφίσει το βουνό. Όμως, υπάρχουν αναρίθμητες άλλες προοπτικές και όχι μόνο όσον αφορά στις οπτικές γωνίες από τις οποίες θα ατενίσει κανείς το βουνό (από μπροστά, από πλάγια, από κοντά ή μακριά, από πάνω κ.ά.), αλλά και όσον αφορά στην πιστότητα και στον τρόπο της τυπικής του εμφάνισης (π.χ., κάποιος προσπαθεί να ζωγραφίσει την «ψυχή» του βουνού χρησιμοποιώντας ανάλογα το χρώμα ή τις γραμμές, το βουνό μπορεί να ζωγραφιστεί σε ένα σουρεαλιστικό πλαίσιο κ.λπ.), καθώς και τον τρόπο προσέγγισής του (διαφορετική γνώση έχει, για παράδειγμα, για το βουνό αυτό ένας γεωλόγος, διαφορετική ένας βιολόγος, διαφορετική ένας οικολόγος, διαφορετική ένας ορειβάτης και διαφορετική ένας που γεννήθηκε και ζει στο βουνό αυτό). Δεν υπάρχει μία απόλυτη απεικόνιση του βουνού, όπως δεν υπάρχει απόλυτη, τελεσίδικη, «πραγματική» αναπαράσταση της πραγματικότητας.

Βιβλιογραφία

- Adorno, T. & Horkheimer, M. (1987). *Κοινωνιολογία: Εισαγωγικά Δοκίμια* (μτφρ. Δ. Γράβαρης). Αθήνα: Κριτική.
- Arrow, H., McGrath, J. E. & Berdahl, J. L. (2000). *Small Groups as Complex Systems*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Becker, H. S. (1998). *Tricks of the Trade: How to Think about your Research while you're Doing It*. Chicago: University of Chicago Press.
- Blalock, H. M. (1970). *An Introduction to Social Research*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Boring, E. (1923). Intelligence as the tests test it. *New Republic*, 35, 35-37.
- Bourdieu, P. (2001). *Μάθημα πάνω στο Μάθημα. Κοινωνιολογία και Αυτό-κοινωνιοανάλυση* (μτφρ. Ν. Αγκαβανάκης). Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Branco, A. U. & Valsiner, J. (1997). Changing Methodologies: A Co-constructivist Study of Goal Orientations in Social Interactions. *Psychology and Developing Societies*, 9, 35-64.
- Brand, M. (1979). Causality. In P. D. Asquith & H. B. Kyburg, Jr. (Eds), *Current Research in the Philosophy of Science: Proceedings of the Philosophy of Science Association* (pp. 252-281). Ann Arbor, MI: Edwards.
- Bruner, J. (1997). *Πράξεις Νοήματος* (επιμ. Α. Ζώτος, Ι. Χατζηνικολή & Μ. Τσαγκαράκης, μτφρ. Η. Ρόκου & Γ. Καλομοίρης). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Bryman, A. (1988). *Quantity and Quality in Social Research*. London: Routledge.
- Bryman, A. & Burgess, R.G. (1994). *Analyzing Qualitative Data*. London: Routledge.
- Camic, P. M., Rhodes, J. E. & Yardley, L. (2003). Naming the Stars: Integrating Qualitative Methods into Psychological Research. In P. M. Camic, J. E. Rhodes & L. Yardley (Eds), *Qualitative Research in Psychology: Expanding Perspectives in Methodology and Design* (pp. 3-15). USA: American Psychological Association.
- Ceballo, R. (1999). Negotiating the Life Narrative: A Dialogue with an African American Social Worker. *Psychology of Women Quarterly*, 23(2), 309-322.
- Corbetta, P. (2003). *Social Research: Theory, Methods and Techniques*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry & Research Design: Choosing Among Five Approaches* (2nd ed.). Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.
- Danziger, Z. (1990). *Constructing the Subject: Historical Origins of Psychological Research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Danziger, Z. (1997). *Naming the Mind: How Psychology Found Its Language*. London: Sage Publications.
- Denzin, N. K. (1989a). *Interpretive Biography*. Newbury Park, CA: Sage.
- Denzin, N. K. (1989b). *Interpretive Interactionism*. Newbury, Park, CA: Sage.
- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (1994). *The Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Denzin, N. K. & Lincoln, Y. S. (2005). *The Sage Handbook of Qualitative Research* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dewey, J. (1934). *Art as Experience*. New York: Perigee.
- Ely, M., Anzul, M., Friedman, T., Garner, D. & Steinmetz, A. C. (1991). *Doing Qualitative Research: Circles within Circles*. New York: Falmer Press.
- Faulconer, J. & Williams, R. (1985). Temporality in Human Action: An Alternative to Positivism and Historicism. *American Psychologist*, 40, 1179-1188.
- Flax, J. (1992). The End of Innocence. In J. Butler & J. W. Scott (Eds), *Feminists Theorise the Political*. London: Routledge.
- Gergen, K. J. (1985). Social Pragmatics and the Origins of Psychological Discourse. In K. J. Gergen & K. E. Davis (Eds), *The Social Construction of the Person* (pp. 111-127). New York: Springer.
- Gergen, K. J., Hepburn, A. & Comer-Fisher, D. (1986). Hermeneutics of Personality Description. *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 1261-1270.
- Hammersley, M. & Atkinson, P. (1983). *Ethnography: Principles in Practice* (2nd ed.). London, Tavistock: Routledge.
- Harding, S. (1991). *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Hatch, J. A. (2002). *Doing Qualitative Research in Education Settings*. Albany: State University of New York Press.
- Jaeger, M. E. & Rosnow, R. L. (1988). Contextualism and Its Implications for Psychological Inquiry. *British Journal of Psychology*, 79(1), 63-75.
- Kaplan, A. (1964). *The Conduct of Inquiry: Methodology for Behavioral Science*. San Francisco: Chandler.
- Katzko, M. W. (2002). The Rhetoric of Psychological Research and the Problem of Unification in Psychology. *American Psychologist*, 57, 262-270.
- Kelly, J. R. & McGrath, J. E. (1988). *On Time and Method*. Newbury Park, CA: Sage.
- Kidder, L. H. (1981). Qualitative Research and Quasi-Experimental Frameworks. In M. B. Brewer & B. E. Collins (Eds), *Scientific Inquiry and the Social Sciences* (pp. 226-256). San Francisco: Jossey-Bass.
- King, G., Keohane, R. O. & Verba, S. (1994). *Designing Social Inquiry*. Princeton: Princeton University Press.
- Kvale, S. (1996). *InterViews: An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- LeCompte, M. D. & Schensul, J. J. (1999). *Designing and Conducting Ethnographic Research* (Ethnographer's Toolkit, Vol. 1). Walnut Creek, CA: AltaMira.
- Likert, R. (1932). A Technique for the Measurement of Attitudes. *Archives of Psychology*, 140, 1-55.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Newbury Park, CA: Sage.
- Lofland, J. (1971). *Analyzing Social Settings*. Belmont: Wadsworth.

- Lott, B. (1981). *Becoming a Woman: The Socialization of Gender*. Springfield, IL: Charles Thomas.
- Manicas, P. T. & Secord, P. F. (1983). Implications for Psychology of the New Philosophy of Science. *American Psychologist*, 38, 399-413.
- Marecek, J. (2003). Dancing Through Minefields: Toward a Qualitative Stance in Psychology. In P. M. Camic, J. E. Rhodes & L. Yardley (Eds), *Qualitative Research in Psychology: Expanding Perspectives in Methodology and Design* (pp. 49-69). USA: American Psychological Association.
- Marshall, C. & Rossman, G. B. (2006). *Designing Qualitative Research* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Maturana, H. R. (1988). Reality: The Search for Objectivity or the Quest for a Compelling Argument. *The Irish Journal of Psychology*, 9, 25-82.
- Maturana, H. R. & Varela, F. (1992). *Το Δέντρο της Γνώσης: Οι Βιολογικές Ρίζες της Ανθρώπινης Νόησης* (εμπ. Σ. Μανουσέλης). Αθήνα: Κάτοπτρο.
- McGrath, J. E. & Altematt, T. W. (2000). Observation and Analysis of Group Interaction over Time: Some Methodological and Strategic Choices. In M. A. Hogg & S. Tindale (Eds), *Blackwell Handbook of Social Psychology: Group Processes* (pp. 525-556). Malden, MA: Blackwell.
- McGrath, J. E. & Johnson, B. A. (2003). Methodology Makes Meaning: How both Qualitative and Quantitative Paradigms Shape Evidence and Its Interpretation. In P. M. Camic, J. E. Rhodes & L. Yardley (Eds), *Qualitative Research in Psychology: Expanding Perspectives in Methodology and Design* (pp. 31-48). USA: American Psychological Association.
- McGuire, W. J. (1973). The Yin and Yang of Progress in Social Psychology: Seven Koan. *Journal of Personality & Social Psychology*, 26(3), 446-456.
- McGuire, W. J. (1989). A Perspectivist Approach to the Strategic Planning of Programmatic Scientific Research. In B. Gholsen et al. (Eds), *Psychology of Science: Contributions to Metascience* (pp. 214-245). Cambridge: Cambridge University Press.
- Nagel, T. (1986). *The View from Nowhere*. New York: Oxford University Press.
- Onwuegbuzie, A. J. & Leech, N. L. (2005). On Becoming a Pragmatic Researcher: The Importance of Combining Quantitative and Qualitative Research Methodologies. *International Journal of Social Research Methodology*, 8(5), 375-387.
- Outhwaite, W. (1999). The Myth of Modernist Method. *European Journal of Social Theory*, 2(1), 5-25.
- Parker, I. (1998). Realism, Relativism and Critique in Psychology. In I. Parker (Ed.), *Social Constructionism, Discourse and Realism* (pp. 1-9). London: Sage.
- Pels, D. (1997). Strange Standpoints, or: How to Define the Situation for Situated Knowledge. *Telos*, 108, 65-91.
- Πουρκός, Μ. (1997). *Ο Ρόλος του Πλαισίου στην Ανθρώπινη Επικοινωνία, την Εκπαίδευση και την Κοινωνικο-Ηθική Μάθηση. Η Οικο-Σωματική-Βιωματική Προσέγγιση ως Εναλλακτική Πρόταση στο Γνωστικισμό: Προς μια Βιωματική, Ευρετική και Επικοινωνιακή Ψυχοπαιδαγωγική*. Αθήνα: Gutenberg.

- Potter, J. (2003). Discourse Analysis and Discursive Psychology. In P. M. Camic, J. E. Rhodes & L. Yardley (Eds), *Qualitative Research in Psychology: Expanding Perspectives in Methodology and Design* (pp. 73-94). Washington: American Psychological Association.
- Searle, J. (1997). *Ανακαλύπτοντας Ξανά το Νου* (μτφρ. Μ. Κορνήλιος). Αθήνα: Γκοβόστη.
- Smith, J. A., Harré, R. & von Langenhove, L. (Eds) (1995). *Rethinking Methods in Psychology*. London: Sage.
- Spradley, J. P. (1980). *Participant Observation*. New York, Holt: Rinehart & Winston.
- Stanley, L. & Wise, S. (1983). *Breaking out: Feminist Consciousness and Feminist Research*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Unger, R. K. (1981). Sex as a Social Reality: Field and Laboratory Research. *Psychology of Women Quarterly*, 5(4), 645-653.
- Ψυχοπαίδης, Κ. (1996). Επίμετρο: Προβλήματα Θεμελίωσης των Κοινωνικών Επιστημών. Στο Γ. Κουζέλης & Κ. Ψυχοπαίδης (Επιμ.), *Επιστημολογία των Κοινωνικών Επιστημών* (σσ. 543-562). Αθήνα: Νήσος.
- Valsiner, J. (2000). Data as Representations: Contextualizing Qualitative and Quantitative Research Strategies. *Social Science Information*, 39, 99-113.
- VanMaanem, J. (Ed.) (1979). Qualitative Methodology (Special Issue). *Administrative Science Quarterly*, 24(4).
- VanMaanem, J., Dabbs, J. M. & Faulkner, R. R. (Ed.) (1982). *Varieties of Qualitative Research*. Beverly Hills, CA: Sage.
- White, P. (1990). Ideas about Causation in Philosophy and Psychology. *Psychological Bulletin*, 108, 3-18.
- Wittgenstein, L. (1989). *Περί της Βεβαιότητας* (μτφρ. Κ. Ι. Βουδούρη). Αθήνα: Αθηναϊκή Φιλοσοφική Βιβλιοθήκη.
- Woolgar, S. (2003). *Επιστήμη: Η Ιδέα καθ' Αυτήν* (μτφρ. Δ. Παπαγιαννάκος). Αθήνα: Κάτοπτρο.

Γνώση, έρευνα και μεθοδολογία έρευνας στις επιστήμες

Γιώργος Ρουσόπουλος* & Μένν Τσίγκρα**

Περίληψη

Η ανάπτυξη των νεότερων επιστημών συνδέεται άμεσα με τη διεξαγωγή έρευνας στους τόπους έρευνας (πεδίο, εργαστήριο) από επαγγελματίες ερευνητές. Κεντρικός στόχος της έρευνας είναι η παραγωγή νέας γνώσης, διαδικασία που επιτελείται μέσω του μετασχηματισμού της. Υιοθετώντας δραστικές ή «ψυχρές» μεθόδους έρευνας (στο εργαστήριο) και ήπιες ή «ευαίσθητες» μεθόδους έρευνας (στο πεδίο), οι ερευνητές συνθέτουν ή παράγουν νέα γνώση, μετασχηματίζοντας την πρότερη γνώση διαμέσου της πρωτογνώσης που παράγεται στους τόπους έρευνας. Η δημοσιοποίηση της νέας γνώσης, ύστερα από κατάλληλους ελέγχους, στους δημόσιους τόπους (περιοδικά, βιβλία, συλλογές, ιστότοπους), εγείρει έναν ηθικό και έναν πολιτικό προβληματισμό για τους όρους και τις προϋποθέσεις διεξαγωγής έρευνας και παραγωγής γνώσης.

Λέξεις-κλειδιά: Γνώση, Εργαστήριο, Έρευνα, Ήπιες μέθοδοι έρευνας, Μέθοδοι έρευνας, Πεδίο, Πρότερη Γνώση, Πρωτογνώση, Ψυχρές μέθοδοι έρευνας

1. Εισαγωγή

Οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες έχουν πίσω τους μια μακρά αλλά περίπλοκη ιστορία: αν περιοριζόμασταν, λ.χ., στην Ανθρωπολογία, επιστημονικό κλάδο σχεδόν ταυτισμένο με τις ποιοτικές μεθόδους έρευνας, πρέπει να σημειώσουμε ότι, από τους πρώτους ανθρωπολόγους του 20ού αιώνα (Malinowski) μέχρι τους ανθρωπολόγους της δεκαετίας του '70 (Geertz, 1973, 1983, 1988, 1992, 2003), μεσολαβούν πολλές σημαντικές εξελίξεις, τις οποίες θα έπρεπε να λάβουμε υπόψη μας. Συχνά, οι ποιοτικές μέθοδοι έρευνας αντιδιαστέλλονται προς τις ποσοτικές μεθόδους, οπότε έτσι, υποτίθεται, καταλαβαίνουμε για ποιο είδος προσέγγισης της ανθρώπινης συμπεριφοράς και της κοινωνικής τους δράσης μιλάμε.¹ Επίσης, επισμαίνεται μια έμφαση των ποιοτικών (όπως άλλωστε και των

* Γιώργος Ρουσόπουλος, Καθηγητής, Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Κρήτης. Διεύθυνση: Πανεπιστημιούπολη Γάλλου, 74100 Ρέθυμνο, Κρήτη, Τηλ.: 28310-77203. Ηλεκτρονική διεύθυνση: roussop@phl.uoc.gr

** Μένν Τσίγκρα, Ph.D. στις Επιστήμες Αγωγής, Κοινωνική Ανθρωπολόγος και Νηπιαγωγός. Διεύθυνση: Παγκαλοχώρι, 74100 Ρέθυμνο, Κρήτη. Τηλ.: 28310-71884. Ηλεκτρονική διεύθυνση: mtsigra@sch.gr

1. Μια πρόχειρη και σχηματική διαφοροποίηση μεταξύ ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων έρευνας βρίσκουμε στον Hughes: «Η ποσοτική έρευνα στοχεύει στην παραγωγή γεγονότων και αριθμών – αριθμητικά ή στατιστικά δεδομένα – για κάτι. Όπως άλλωστε συνάγεται από το όνομά της, η ποσοτική έρευνα ασχολείται με ποσότητες – πώς να μετρήσουμε φαινόμενα και πώς να εκφράσουμε αυτές τις μετρήσεις. [...] Σε αντίθεση με αυτήν, η ποιοτική έρευνα αποσκοπεί να αναδείξει το